

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ (НА ПРИКЛАДІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»)

PROSPECTIVE TEACHERS' TRAINING FOR RENEWING THE CONTENT OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF REFORMING THE NEW UKRAINIAN SCHOOL (ON THE EXAMPLE OF THE METHODOLOGY OF TEACHING THE INTEGRATED COURSE "I EXPLORE THE WORLD")

Статтю присвячено актуальній на сьогодні проблемі – формуванню громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи в процесі професійної підготовки. На основі вивчення досвіду зарубіжних і вітчизняних учених проаналізовано сутність поняття «громадянська компетентність». Обґрунтовано необхідність підготовки вчителя початкової школи, орієнтованого на всебічний особистісний розвиток молодших школярів, їхніх талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, що забезпечують їх готовність до життя в демократичному й інформаційному суспільстві. Доведено необхідність застосування інтерактивних вправ у освітньому процесі вищих навчальних закладів з метою підвищення рівня громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи, формування розуміння сутності громадянського суспільства, володіння знаннями про права і свободи людини, усвідомлення глобальних (у тому числі екологічних) проблем людства і можливостей власної участі у їх розв'язанні, усвідомлення громадянського обов'язку та почуття власної гідності, вміння визначати проблемні питання у соціокультурній, професійній сферах життєдіяльності людини та віднаходити шляхи їх розв'язання, навички ефективного та конструктивного участі в цивілізаційному суспільному розвитку, здатність до ефективного командної роботи, вміння попереджувати та розв'язувати конфлікти, досягаючи компроміси. Зроблено висновок, що використання інтерактивних вправ сприяє самостійній діяльності студентів, вчить роботи з різними джерелами інформації, розвиває їхню творчу самостійність.

Ключові слова: громадянська компетентність, майбутній учитель почат-

кової школи, екологічна безпека, інтерактивні вправи, інтегрований курс «Я досліджую світ».

The article is devoted to the relevant issue – the development of the civic competence of the future primary school teacher in the process of vocational training. On the basis of studying the experience of foreign and domestic scientists, the essence of the concept of “civil competence” is analyzed. The necessity of training the primary school teacher focused on the comprehensive personal development of junior pupils, their talents, abilities, competencies and cross-cutting abilities on the basis of formation of a holistic image of the world in the process of assimilation of various types of social experience, which covers the system of integrated knowledge about nature and society, value orientations is substantiated. In various spheres of life and social practice, ways of research behavior that ensure their readiness for life in the democratic and informational society, is substantiated. The necessity of using interactive exercises in the educational process of higher educational establishments is grounded in order to increase the level of civic competence of the future primary school teacher, to develop understanding of the essence of civic society, knowledge of the rights and freedoms of the person, awareness of the global (including environmental) problems of humanity and the possibilities of their own participation in their solution, awareness of civic duty and self-esteem, ability to identify problem issues in sociocultural, professional spheres of human life and find ways to solve them, skills of effective and constructive participation in civilization social development, ability to an effective team her work, the ability to prevent and resolve conflicts, reaching a compromise. It is proved that the use of interactive exercises contributes to the independent activity of students, teaches to work with various sources of information, develops their creative autonomy.

Key words: civic competence, prospective primary school teacher, ecological safety, interactive exercises, integrated course “I Explore the World”.

УДК [378.147.091.313:57.081.1]:373.3.011.3-051

Вікторенко І.Л.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і практики
початкової освіти
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Гончарова Н.О.,
студентка бакалаврського рівня
вищої освіти
факультету початкової, технологічної
та професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Щоб знайти відповідь на запитання
«Яка освіта нам потрібна?» спитаймо себе:
«А у якому суспільстві ми хочемо жити?»
Eugenio Tironi: El sueño chileno (2005)

Постановка проблеми в загальному вигляді. Затвердження Кабінетом Міністрів України (від 21 лютого 2018 р. [4]) Державного стандарту початкової освіти та його похідних – Типо-

вих освітніх програм початкової освіти, уключаючи навчальні, активізує процеси якісних трансформацій у змісті освіти майбутньої вчительської спільноти, яка стане провідником змін, пов'язаних із

реформуванням НУШ: нові управлінські рішення щодо організації і режиму навчання, модернізації змісту освіти, упровадження компетентнісного підходу і нових технологій, засобів оволодіння вчителями навчально-ігровою комунікацією з учнями та ін. [9, с. 1–4].

Реформа НУШ орієнтована на те, щоб зробити випускника конкурентноздатним у 21-му столітті: випустити зі школи «цілісну особистість, усебічно розвинену, здатну до критичного мислення, патріота з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, інноватора, здатного змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, вчитися впродовж життя» [7, с. 6]. Сучасному суспільству потрібні українці, у яких будуть сформовані такі вміння: висловлювати власну думку усно і письмово, критичність та системність мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, співпрацювати з іншими особами, оцінювати ризики, розв'язувати проблеми, приймати рішення, читати з розумінням [7].

Усі ці обставини зумовлюють потребу в оволодінні молодшими школярами сучасними ключовими компетентностями, а саме: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності, культурна компетентність, підприємливість та фінансова грамотність [4]. Саме вони нададуть особистості можливість реалізувати в житті пізнавальний, творчий і діяльнісний потенціал.

Громадянська та соціальна компетентності, як складові ключових компетентностей, «пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей і передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних з різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя» [4].

У цьому контексті важливого значення набуває підготовка нової генерації педагогічних кадрів початкової ланки освіти, готових, з одного боку, до конструювання навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів на засадах концепції компе-

тентнісно орієнтованої освіти як одного із дієвих шляхів її реформування та удосконалення якості. З іншого – актуалізується проблема формування в майбутніх фахівців громадянської та соціальної компетентностей як основи для формування зазначених компетентностей у молодших школярів [1; 11].

Актуальність потреби модернізації вищої педагогічної освіти зумовлена внесенням до навчального плану підготовки студентів рівня вищої освіти бакалавр за спеціальностями 013 Початкова освіта за освітньо-професійною програмою Початкова освіта нормативної навчальної дисципліни фахового (професійно-практичного) циклу «Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ», що має на меті формування предметно-методичної компетентності майбутнього фахівця спрямованого на всебічний особистісний розвиток молодших школярів, їхніх талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до їхніх вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, що забезпечують їх готовність до життя в демократичному й інформаційному суспільстві.

За результатами вивчення дисципліни в студентів поміж інших загальних компетентностей мають бути сформовані громадянська і соціальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади громадянського виховання молодого покоління висвітлено в працях П. Ігнатенка, В. Поплужного, В. Сухомлинського та ін. Значенню формування громадянської зрілості в майбутніх педагогів присвячено роботи О. Кафарської, Т. Мироненко, В. Плахтєєвої, Н. Самохіної та ін. Різні аспекти розв'язання проблеми громадянського виховання учнів загальноосвітніх шкіл розглянуто в низці сучасних досліджень (О. Бенца, М. Боришевський, П. Вербицька, Н. Дерев'янка, Ю. Завалевський, П. Кендзьор, У. Кецик, Л. Корінна, О. Кошолал, О. Красовська, Л. Рехтета, М. Рудь, О. Сухомлинська, К. Чорна, М. Шимановський та ін.).

Закономірності процесу формування громадянської свідомості й громадянської компетентності як важливої складової загального розвитку особистості стали предметом вивчення багатьох педагогів і психологів (О. Дубасенюк, І. Льїнський, І. Кон, І. Мар'єнко, В. Плахтєєва, М. Пряжников, Г. Філонов). Поняття громадянської компетентності, як наголошує О. Пометун, відносно нове; під ним науковець розуміє здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства [9].

Таке трактування громадянської компетентності пов'язане з поняттям компетентнісного підходу в освіті, коли основний наголос робиться не просто на отриманні певної суми знань і вмінь, а й на формуванні системного набору компетенцій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи ще недостатньо розроблена, хоча її вивченням займалися багато науковців (О. Величко, М. Рафальська, О. Боярчук, О. Шестопалюк та ін.). Аналіз наукової літератури свідчить, що значний потенціал для її формування мають інтерактивні технології навчання. Сучасний етап реформування основних напрямів початкової освіти зумовлює необхідні зміни змісту, інноваційних підходів, активних форм і методів навчання, спрямованих на формування творчої особистості фахівця з високим рівнем базових та спеціальних компетентностей.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності формування громадянської та соціальної компетентностей майбутнього вчителя сучасної української школи та описі інтерактивних авторських вправ.

Виклад основного змісту статті. Охорона здоров'я визнається одним із пріоритетних напрямів державної політики, а також одним з основних чинників національної безпеки держави. Оскільки Україна проголосила побудову правової демократичної держави, кожний її громадянин має право на безпечне для його життя та здоров'я довкілля. У зв'язку з цим у країні прийнято важливі законодавчі акти з охорони навколишнього природного середовища. Державній охороні і регулюванню використання природних ресурсів на території України підлягають землі, води, багатства надр, атмосфера, ґрунти, рослинний і тваринний світ. У нашому дослідженні акцентуємо увагу саме на цьому аспекті формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи і запропонуємо приклади авторських вправ, розроблених на основі рекомендацій Р. Голлоб, В. Вайдінгер, Боярчук О., Герасим Н. та ін. [2; 3], для викладання методики навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Аналіз ситуації (case study) (15 хв.)

Предмет обговорення: Збереження навколишнього середовища як один із пріоритетних напрямів забезпечення прав людини на життя та охорону здоров'я

Надмета: формування екологічної культури майбутніх учителів як складової системи національного і громадянського виховання.

Аналіз ситуації 1.

Мета:

– презентація власних здібностей, умінь та конкретних дій у галузі охорони навколишнього

середовища, розкриття здібностей та вмінь інших; формування навичок співпраці та солідарності з іншими членами суспільства для збереження природних ресурсів, громадської свідомості і відповідальності як певного внеску в життя громади, що забезпечує сприятливе середовище життя;

– створення для студентів можливості брати відповідальність на себе й втілювати власні рішення для всіх суб'єктів факультетського життя (студенти й інші суб'єкти факультетського життя мають бачити реальність втілення їхніх ідей);

– формування здатності адекватно, свідомо та публічно висловлювати точку зору у екологічних категоріях та вміти майстерно брати участь у дискусії; здатність свідомо брати участь у активному громадському житті та діяти свідомо.

Підготовка: записи на дошці, листки паперу та олівці.

Хід проведення:

Підготовка і проведення дискусії.

I. Підготовка до дискусії «Я – за екологію, мої одногрупники також...» («Давайте боротись за чистоту природи разом», «Збережемо природу разом»).

1. Викладач знайомить з темою через запитання (записи на дошці або фліпчарті):

– Що вам подобається робити в справах захисту навколишнього середовища?;

– Що вам не подобається робити в справах захисту навколишнього середовища?;

– Що зазвичай роблять дівчата в справах захисту навколишнього середовища?;

– Що зазвичай роблять хлопці в справах захисту навколишнього середовища?;

– Чи готові ви платити гроші у вигляді податків або добровільних унесків на поліпшення екологічної ситуації, а ніж брати участь в екологічних акціях?

Викладач дає час для того, щоб студенти подумали над можливими відповідями. Далі викладач заслуховує відповіді студентів.

2. Викладач роздає студентам листки паперу та олівці. Студенти повинні скласти папір навпіл та використовувати лише одну сторону для роботи. Викладач дає наступні пояснення:

– Напишіть: ви юнак чи дівчина.

– Напишіть п'ять справ, які вам подобаються і які ви робите в справах захисту навколишнього середовища.

– Напишіть п'ять справ, які ви робите, але вони вам не подобаються в справах захисту навколишнього середовища.

– Напишіть п'ять справ, які ви не робите і не любите робити в справах захисту навколишнього середовища.

– Напишіть п'ять справ, які ви не робите, але хотіли б зробити в справах захисту навколишнього середовища.

– Поруч з написаними справами зазначте, як ви вважаєте, чи є вони хорошими для вашої статі (якщо ти юнак, чи це добре для тебе, якщо ти – дівчина, чи це добре для тебе).

3. Коли студенти завершать виконувати завдання, викладач пропонує їм пройтись по аудиторії та поділитись результатами роботи з іншими п'ятьма студентами. Вони повинні записати відповіді цих п'яти студентів внизу на своєму листочку.

II. Проведення дискусії.

Викладач пропонує студентам зібратись разом у коло. Він розпочинає пленарну дискусію з таких запитань:

– Що ви думаєте про відповіді ваших одногрупників?

– Що вас здивувало?

– Які справи можете виконувати тільки ви?

– Які справи ваших одногрупників вас найбільше схвилювали?

– Чи бачите ви спільні справи, що подобаються студентам вашої групи, але вони не роблять?

– Що трапиться, якщо дівчина зробить хлопчачу справу?

– Як би на запитання відповіли члени вашої сім'ї?

– Чому ми думаємо, що деякі речі прийнятні тільки для дівчаток, а інші – тільки для юнаків?

Останнім кроком мають стати запитання:

– Що відбувається, якщо дехто не знає про те, що ти любиш та що робиш?

– Що відбувається, якщо дехто не знає про те, що ти не любиш, але робиш?

– Хто вирішує, що може робити дівчинка, а що – хлопчик?

– Чи вважаєте ви, що ролі повинні залишатись такими, як є? Чи так було завжди?

– Чого ви не робите, але хотіли б зробити? Чого для цього не вистачає або що заважає?

Викладач разом зі студентами намагається знайти рішення щодо того, як вище обговорені питання можуть бути використані в контексті роботи в аудиторії, факультетського корпусу та його території?

Підведення підсумку.

Аналіз ситуації 2 (case study) (15 хв.)

Мета:

– формування навичок співпраці та солідарності з іншими членами суспільства для збереження природних ресурсів, громадської свідомості і відповідальності як певного внеску в життя громади, що забезпечує сприятливе середовище життя; створення для студентів можливості брати відповідальність на себе;

– формування здатності адекватно, свідомо та публічно висловлювати і захищати свою точку зору.

Підготовка: стікери-листочки, «дерево ідей», ручки, фліпчарт.

Хід проведення:

Вправа «Створення дерева ідей».

1. Підготовка до вправи. Питання для обговорення:

– Що означає поняття «нести відповідальність»?

– Які будуть наслідки, якщо людині бракує відповідальності?

– Хто несе відповідальність за збереження екології навколишнього середовища?

2. Виконання вправи «Створення дерева ідей». (Підводимо до розуміння того, що кожен відповідає за природний життєвий простір, що кожна людина є частиною планети і її навіть невеличкі дії впливають на стан навколишнього середовища, тому кожна людина відповідає за збереження ресурсів).

Студенти на дошці чи фліпчарті створюють дерево ідей, за які речі, що стосуються навколишнього середовища місцевості їхнього проживання, кожен з них може нести відповідальність (один студент – одна ідея, записана на стікері-листочку, який приклеюється до загального дерева).

Останнім кроком є підведення студентів до висновку, що могутність дерева залежить від життєздатної сили кожного його органу. Усім нам, мешканцям невеликої, прекрасної, але вкрай переобтяженої шкідливими плодами людської діяльності планети, необхідно почати діяти. Ми разом мусимо активно, сумлінно, із душею і серцем рятувати природне середовище, зберігати й «ремонтувати» свій дім, колись прекрасний, який почав розвалюватися з нашої ж вини.

Аналіз ситуації 3 (case study) (15 хв.)

Мета:

– формування навичок активної співпраці та солідарності з іншими членами суспільства для збереження природних ресурсів, громадської свідомості і відповідальності як певного внеску в життя громади, що забезпечує сприятливе середовище життя;

– формування здатності адекватно, свідомо та публічно висловлювати і захищати свою точку зору у екологічних категоріях.

Підготовка: стікери-краплі, ручки, фліпчарт.

Хід проведення:

Вправа «Удар стихії». Робота в групах.

Обговорення важливості відповідального ставлення до навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів як необхідних складових забезпечення прав людини. Підведення до розуміння того, що кожна людина є частиною планети і її навіть невеличкі дії впливають на стан навколишнього середовища, тому кожна людина відповідає за збереження ресурсів. Охорона навколишнього середовища сприяє забезпеченню прав людини, наприклад, права на виживання, яке є у кожної людини.

1. Кожна група на аркуші паперу у формі краплі води пише три ідеї збереження навколишнього середовища (як варіант, природних ресурсів: землі, води, багатства надр, атмосфера, ґрунти, рослинний і тваринний світ).

2. Презентація роботи груп: наклеювання крапель на фліпчарт – створення потоку води (асоціація, що кожен із нас – це крапля, а разом – це могутня стихія...).

Обговорення. Підведення підсумку.

Висновки. Освіта, зорієнтована на формування громадянських компетентностей, вимагає докорінно нових підходів до навчання, адже успішне виховання громадянина вимагає не лише знань та критичного розуміння себе і світу, а й отримання особистого досвіду участі в громадському житті, у взаємодії з іншими на засадах поваги і рівності, відповідальності за спільну справу, мирного вирішення конфліктів. Це вимагає інтегрованості змісту навчання, яка сприяє усвідомленню зв'язків між усіма предметами і поєднанню знань у різних сферах, що актуалізує введення курсу «Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» до циклу професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Запропоновані інтерактивні вправи відіграють важливу роль у формуванні громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи і спрямовані не тільки на набуття студентами знань, а й на формування умінь, навичок і ціннісного ставлення, що відображає компетентнісний підхід у сучасній освіті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Величко О. Ю. Зарубіжний досвід формування громадянської компетентності дітей і молоді. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2013. Вип. 13. С. 24–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2013_13_6 (дата звернення: 07.06.2019).

2. Голлоб Р., Вайдінгер В. Зростаємо в демократії. Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини. Том II із серії Освіта для демократичного громадянства та Освіта з прав людини у шкільній практиці Навчальні приклади, поняття, методи та моделі Томи I–VI з ОДГ/ОПЛ. URL: [Growing_democracy-UKR-%20volume%20II%20.pdf](http://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti) (дата звернення: 07.06.2019).

3. Громадянська відповідальність. 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. Посібник для вчителя для реалізації наскрізної тематичної лінії «громадянська відповідальність» в оновлених шкільних програмах для 5–9 класів / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Європейський центр ім. Вергеланда. Київ, 2017. 136 с.

4. Державний стандарт. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti> (дата звернення: 09.06.2019).

5. Закон України про освіту. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.06.2019).

6. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012). URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=976003974> (дата звернення: 07.06.2019).

7. Концепція НУШ. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova_ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 11.06.2019).

8. Пометун О. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді. *Управління школою*. 2005. № 8 (92). С. 5–8.

9. Савченко О.Я., Бібік Н.М., Мартиненко В.О. Концепція початкової освіти. *Початкова школа*. 2016. № 6. С. 1–4.

10. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1–2 класи. Київ: Т.Д. «Освіта-Центр+», 2018. 240 с.

11. Шестопалюк О. Громадянська освіта як фактор формування громадянських компетентностей сучасної молоді. *Рідна школа*. 2010. № 3. С. 33–35.